

АКТУАЛНО СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ В ПЕРСПЕКТИВАТА НА УЧЕНОТО ПРЕЗ ЦЕЛИЯ ЖИВОТ

Аделина Любомирова

Национална агенция за професионално образование и обучение

Резюме. В настоящата статия са представени основните резултати от проведено емпирично изследване в 28 държави членки на Европейския съюз (ЕС), посветено на актуалното състояние и тенденциите за развитие на т.нар. „хибриден“ сектор на професионалното образование и обучение (*“Higher VET”*), в който кандидатите за обучение участват след придобито средно образование. Най-често такова обучение развива професионални компетентности и академични знания, като се отнася предимно за квалификации на пето ниво по Европейската квалификационна рамка. В статията последователно са разгледани традициите в обучението в този сектор в различните държави членки на ЕС; отговорните институции за осигуряване на качеството на обучението; разпределението на отговорностите за дизайна на учебните програми и др. В заключение са разгледани предизвикателствата на европейско ниво в сектора и кои са бъдещите приоритетни сфери за неговото развитие.

Keywords: vocational education, training, Higher VET, empirical study, challenges, training curricula

В настоящата статия са представени основните резултати от проведено изследване¹⁾ в 28 държави членки на Европейския съюз (ЕС) по инициатива на Европейската комисия. Последователно са разгледани общите тенденции, предизвикателства и бъдещи идеи за подобряване на професионално образование и обучение (ПОО), което се придобива след средно образование в различни форми на учене.

В статията ще се използва понятието *“Higher VET”*, което все още няма легална дефиниция на европейско ниво, но за целите на анализа е възприето схващането, че става дума за професионално образование и обучение (ПОО), в което кандидатите за обучение участват след придобиване на средно образование. Този вид обучение предимно обхваща квалификации на пето ниво по Европейската квалификационна рамка за учене през целия живот (ЕКР).

В национален контекст този вид обучение кореспондира с обучението по професии от четвърта степен на професионална квалификация, което

се предоставя от професионалните колежи след придобито средно образование.

В България дизайнът на програмите за обучение по професиите от четвърта СПК (пето ниво по ЕКР) е съобразен с Държавните образователни изисквания за придобиване на квалификации по професии²⁾.

Квалификациите на пето ниво по ЕКР формират комплекс от професионални знания, умения и компетентности по съответната професия в съчетание с изграждане на умения за поемане на управленска отговорност и разпределяне на ресурси³⁾.

Профилът на тези професии се отличава с гореспоменатите сходства, но ги отличава спецификата на всеки сектор, за който се отнасят – например това са професии, които принадлежат към различни области на образование: 21 „Изкуства“, 34 „Стопанско управление и администрация“, 52 „Техника“, 62 „Селско, горско и рибно стопанство“, 72 „Здравеопазване“, 81 „Услуги за личността“, 84 „Транспорт“, 85 „Опазване на околната среда“, 86 „Обществена сигурност и безопасност“⁴⁾.

В националната система за ПОО най-голям е броят на професиите с четвърта СПК, които принадлежат към сферата на изкуствата, следвани от услуги за личността и обществена сигурност и безопасност.

Отчитайки европейските измерения на ПОО и резултатите от настоящото изследване, читателят ще открие определени различия, но също така и любопитни прилики с националната система за ПОО и полезни насоки за нейното развитие.

Но сега нека провокираме неговия интерес, като обърнем внимание на няколко интересни факта.

– От една страна, сферата на т.нар. „Higher VET“ е обект на изследване и от страна на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (OECD), Федералния институт за професионално образование и обучение (BIBB), Германия. Също така този сектор предстои да бъде обект на проучване и от страна на UNESCO-UNEVOC.

Този засилен интерес на авторитетни международни организации към споменатия сектор доказва неговата важност.

– От друга страна, проучването провокира въпроса защо е нужно да се дефинира обхватът на т.нар. „Higher VET“, при условие че държавите членки на ЕС са създали инструменти за съотнасяне на квалификациите – Националните квалификационни рамки.

Същевременно предизвиква любопитство въпросът защо е необходимо да се дефинират професии, не е ли по-важно да се идентифицират „роли“ и „функции“ според специфичния контекст на работа.

С други думи, целите на анализа, които си поставя изследователският екип от ICF International в сътрудничество с 3s и Technopolis, е да отговорят на три основни въпроса:

– Как секторът на „Higher VET” може да се дефинира и какво е мястото му в националната квалификационна система на дадена държава?

– Кои са основните характеристики на “Higher VET” програмите/квалификациите в отделните държави членки на Европейския съюз?

– Кои са основните тенденции, учебни пътеки, предпочитани сектори и резултати от сектора на “Higher VET”?

Анализът се основава на следния изследователски подход:

– разработване на фишове за всяка страна на базата на националната статистика;

– провеждане на 100 интервюта;

– анализ на 101 програми/квалификации на ниво “Higher VET”;

– задълбочен анализ на 10 програми/квалификации на ниво “Higher VET” във вид на специфични национални случаи, предхождани от 71 интервюта⁵⁾.

Следвайки логиката на поставените въпроси, в следващите редове ще бъдат изложени накратко резултатите от проучването.

– Все още на европейско равнище няма ясна дефиниция за обхвата на т.нар. “Higher VET”. В някои европейски държави неговият обхват включва ПОО след средно образование, в други държави такъв вид обучение се предлага от институции в системата на висшето образование, а в трети държави се възприема като част от обучението на възрастни и продължаващото професионално обучение.

– Във формалната система на ПОО програмите за обучение, които са били обект на изследването, показват че най-често това са квалификации на ниво 5 по ЕКР. Представени са съвсем малък брой случаи, при които квалификациите на ниво “Higher VET” се намират извън формалната система за ПОО.

В повечето страни по-голяма част от квалификациите се отнасят към ниво 5 по ЕКР, но има и квалификации, които се свързват с нива 6 до 8 по ЕКР (това са 2/3 от държавите членки на ЕС, табл. 1).

Таблица 1. ЕКР нива на видовете квалификации, отнесени към Higher VET, в 28 държави членки на ЕС

ЕКР ниво 5	ЕКР нива 5 и 6	ЕКР нива 5, 6, 7	Други
Кипър (CY ⁶⁾) Гърция (EL) Испания (ES) Унгария (HU) Хърватска (HR) Португалия (PT) Румъния (RO) Словакия (SK ⁷⁾) Великобритания (UK)	България (BG) Финландия (FI ⁸⁾) Франция (FR) Малта (MT) Швеция (SE ⁹⁾) Словения (SI)	Австрия (AT ¹⁰⁾) Белгия (BE-nl) Чехия (CZ) Дания (DK) Люксембург (LU) Латвия (LV) Холандия (NL) Полша (PL)	Германия (DE): 6 Ирландия (IE): 4, 5 Белгия (BE-fr), Полша (PL): 6, 7 ¹¹⁾ Естония (EE): 5, 6, 7, 8 Италия (IT): 4, 5, 6, 7, 8

Източник: Попълнени фишове за държави членки на ЕС в рамките на проведеното изследване

В една трета от държавите членки на ЕС квалификациите, за които се предоставя обучение в обхвата на “Higher VET”, включват съкратен цикъл на обучение във висшето образование.

Нека обобщим – “Higher VET” (базирайки се на преобладаващите отговори в изследването) е професионално образование и обучение, което се предлага след придобито средно образование и се явява междинно звено между ПОО и висшето образование (обхващащо най-често квалификации на ниво 5 по НКР/ЕКР).

В този смисъл, резултатите от изследването могат да помогнат на държавите членки да внесат бъдещи подобрения в ПОО, предлагано за квалификациите от пето ниво по ЕКР.

По-долу читателят може да се запознае с различните подходи за дефиниране на обхвата на “Higher VET” в отделните държави на ЕС (вж. табл. 2).

Таблица 2. Обхват на професионалното образование и обучение след придобито средно образование за квалификации на ниво 5 по Европейската квалификационна рамка за учене през целия живот

ПОО след средно образование за придобиване на квалификации на 5 ниво по ЕКР (Higher VET)	Видове програми и квалификации, които принадлежат към ПОО след средно образование	Държави
Могат да бъдат отнесени към една област: между средно образование и ниво „бакалавър“ (фокус върху ниво 5 ЕКР)	ПОО след придобито средно образование/ висше ПОО, предоставяно извън системата на висшето образование (ВО)	Кипър, Гърция, Румъния, Словакия
	Висше образование	Португалия
	Смесена форма: част от квалификациите са отнесени към ПОО след придобито средно образование/висше ПОО, предлагано извън системата на висшето образование, други квалификации от институции в системата на ВО	Естония, Унгария, Великобритания
Могат да бъдат отнесени към една сфера на образование, но в други сфери се прилага предходният подход	Продължаващо ПОО	Финландия
	ПОО след придобито средно образование/ висше ПОО, предоставяно извън системата на висшето образование	Полша, Швеция
	Висше образование	Малта, Словения
	ПОО след придобито средно образование/ висше ПОО и същевременно ПОО е интегрирана част от висшето образование	Латвия

Може да се отнесе към различни подсектори на образованието и/или нива (обхватът на тази сфера е по-широк)	Висше образование	Франция
	Част от квалификациите са отнесени към ПОО след придобито средно образование/висше ПОО, предлагано извън системата на висшето образование, други квалификации от институции в системата на ВО	България, Италия
	Смесена форма: част от квалификациите са отнесени към ПОО след придобито средно образование/висше ПОО, предлагано извън системата на висшето образование, други квалификации се отнасят към продължаващо ПОО	Чехия
	Някои квалификации се отнасят към висшето образование и други – към продължаващо ПОО/ образование на възрастни	Белгия, Дания, Унгария, Люксембург, Холандия
	Комбинирана форма: част от квалификациите са отнесени към ПОО след придобито средно образование/висше ПОО, предлагано извън системата на висшето образование, други квалификации се отнасят към продължаващо ПОО, а други – към висше образование	Германия, Ирландия
	Част от квалификациите са отнесени към ПОО след придобито средно образование/висше ПОО, предлагано извън системата на висшето образование, други квалификации се предлагат от институции в системата на висшето образование, а други се предлагат извън формалната система на образование и обучение	Естония
Може да бъдат отнесени извън формалната система на образование	Част от квалификациите са отнесени към ПОО след придобито средно образование/висше ПОО, предлагано извън системата на висшето образование, други квалификации се предлагат от институции в системата на висшето образование, други се предлагат извън формалната система на образование и обучение, други към продължаващо ПОО	Австрия
	Чиракуване и обучение по предприемачество	Белгия

Източник: Попълнени фишове за държави членки на ЕС в рамките на проведеното изследване (Литва не е включена)

Представената информация в табл. 2 показва, че съществува голямо разнообразие от различни форми на обучение, които се отнасят към сектора на "Higher VET". Следователно може да направим изводът, че за сектор "Higher VET" е трудно да се постигне ясна дефиниция кои нива на квалификации принадлежат към него и от какви институции се предлагат.

По скоро това е „хибриден“ сектор, който включва отделни характеристики на начално професионално образование и обучение, висше образование, обучение на възрастни, продължаващо професионално образование и обучение.

Някои от неговите основни характеристики могат да се обособят в следните групи.

– **Традиции**

В рамките на изследването проучените учебни програми/квалификации са сравнително отскоро (предимно са били въведени през последните 10 години). Съществуват и примери с по-продължителна традиция (повече от 25 години). През последните години се наблюдава тенденция въведените програми за обучение да се отнасят към ниво 5 по ЕКР.

– **Институция, отговорна за издаване/присъждане на документ за квалификация**

При преобладаваща част от проучените квалификации (45 от 63) документът за квалификация се издава от доставчика за обучение. Понякога това се случва заедно с други организации, като министерства и публични власти. Малък е броят на квалификациите, които се присъждат от секторни организации и социалните партньори.

– **Финансиране**

Преобладава публичното финансиране, частно финансиране от обучаемите, комбинирано финансиране чрез компании (само в 13 от проучените примери).

– **Осигуряване на качество**

В проучените примери качеството се осигурява чрез акредитация на програми/квалификациите, която предимно се осъществява от отговорното министерство.

– **Видове доставчици на обучение**

Предимно публични/държавни доставчици на обучение или смесени.

– **Отговорни институции за дизайна на учебните програми и квалификации**

– В голяма част от случаите доставчиците на обучение са отговорни за дизайна на програмите (42), следвани от министерствата (18) и споделена отговорност между споменатите. Секторните организации, социалните партньори и работодателите много често се включват в тяхното разработване, но само в ограничен брой случаи поемат отговорността за цялостния дизайн на учебните програми.

– Обучителните програми включват развитие на професионални компетентности (50 %) и развитие на академични знания (50 %).

– **Връзка с професионалните профили**

Повече от половината от програмите/квалификациите имат задължителна връзка със специфичен професионален профил.

– **Изисквания за квалификацията на учителите и обучителите**

Наблюдава се комбинация от изисквания за притежаване на конкретно ниво на квалификация и свързан с нея професионален опит.

– **Сътрудничество с бизнеса**

В 80 % от проучените случаи респондентите определят степента на сътрудничество с бизнеса като „средна“ или „голяма“.

– **Сътрудничество с други обучаващи институции**

Една четвърт от участвалите държави в изследването споменават, че нямат сътрудничество с други обучаващи институции.

– **Преобладаващи сектори за обучение**

В различни сектори се предлага този вид обучение на европейско ниво. Три от водещите сектори обаче, обект на проучване в отделните случаи, са: бизнес, техника, здравеопазване. Резултатите от проучването предизвикват интерес и провокират въпроса защо е толкова важно да се подобрява обучението в изследвания хибриден сектор. Най-общо причините могат да бъдат следните, позовавайки се на опита на изследователите в областта:

– квалификацията на пето ниво по ЕКР дават добри възможности за професионална реализация;

– пазарът на труда насърчава развитието на краткосрочни програми за обучение, които са в голяма степен са ориентирани към усвояване на специфични професионални компетентности.

В заключение, може да обобщим, че предизвикателствата на европейско ниво, пряко свързани с подобряването на обучението в сектора, очертават следващите приоритетни сфери за развитие.

На първо място, изясняване на мястото на “Higher VET” и фокус върху постигането на връзка между него и останалите нива на квалификации по ЕКР.

На второ място, развитие на програми за обучение чрез работа на различни нива на образование и на трето – съсредоточаване на усилията към насърчаване на връзката между “Higher VET” и висшето образование чрез преодоляване на недостига от признаване на квалификации между двете нива.

БЕЛЕЖКИ

1. Резултатите са представени на 2 и 3 ноември 2015 г. в рамките на работен семинар, проведен в Брюксел, Белгия, организиран от ICF International в сътрудничество с 3s и Technopolis с домакин Главна дирекция „Заетост“ на Европейската комисия.
2. Виж повече тук: <http://www.navet.government.bg/bg/darzhavni-obrazovatelni-iziskvaniya/>
3. Съдържание на дефинициите за СПК: чл. 8 от Закона за професионалното образование и обучение.

4. Кодовете са посочени съгласно Списък на професиите за професионално образование и обучение, 2015 г.
5. В анализа са задълбочено проучени примери от отделните държави членки на Европейския съюз, които ще бъдат достъпни след окончателното финализиране на изследването в края на календарната 2015 година.
6. Предварително становище, тъй като все още не е финализирана НКР.
7. Предварително становище, тъй като все още не е финализирана НКР.
8. Предварително становище, тъй като все още не е финализирана НКР; повечето професионални квалификации на ниво специалист (SVQs) вероятно ще бъдат отнесени към ЕКР ниво 5, вероятно и към ЕКР ниво 6.
9. НКР/ЕКР нивата все още не са определени; ЕКР нива 5 и 6 се базират на информация, представена в отчета на CEDEFOP за Швеция – все още не е официално одобрен.
10. Предварително становище, защото квалификациите следва да се включат в НКР.
11. Полша: диплома от колеж – licencjat: нивото по НКР все още не е определено; вероятно ще бъде ниво 5 по ЕКР.

CURRENT STATUS AND DEVELOPMENT TRENDS OF VOCATIONAL EDUCATION AND TRAINING IN A LIFELONG LEARNING PERSPECTIVE

Abstract. In the current article are presented the main results of an empirical study conducted in the 28 member states of the European Union, dedicated to the current status and development trends of the so-called “Hybrid” sector of vocational education and training (“Higher VET”), in which candidates can participate in the training after acquiring secondary education. Most often, such training develops vocational competencies and academic knowledge and refers to qualifications at level 5 of the European Qualifications Framework. The article consistently examines the traditions in this education sector in the various member states; the responsible institutions for quality assurance of training; the distribution of responsibilities for designing training curricula, etc.

In conclusion, the challenges in the sector and the future priority areas for its development are discussed at European level.

 Dr. Adelina Lyubomirova
National Agency for Vocational Education and Training
Sofia, Bulgaria
E-mail: adelina.lyubomirova@navet.government.bg